

TOMASZ KRUSZEWSKI

ORCID: 0000-0003-3202-2805

Uniwersytet Wrocławski

tomasz.kruszewski@uwr.edu.pl

Polonizacja nazewnictwa ulic, placów i mostów we Wrocławiu. Etap I, rok 1945. Analiza źródłowa

Polskie władze z prezydentem Bolesławem Drobnerem na czele wkroczyły w maju 1945 roku do zniszczonego obcego, niemieckiego miasta. Każdy napis był w języku niemieckim, w tym także niebieskie z gotyckimi literami tabliczki z nazwami ulic i placów. Pojawiły się sporadycznie tabliczki z nazwami ulic po rosyjsku, wskazując na rzeczywistych rządców miasta z Armii Czerwonej.

W tej publikacji najważniejszą postacią jest Andrzej Jochelson (1911–1997), epizodyczny historyk prawa z uniwersytetu, zarazem adwokat, człowiek, który przyczynił się do polonizacji nazw ulic¹. Trzydzieści lat temu powierzył mi swoją dokumentację, zwaną dalej teczką Andrzeja Jochelsona (TAJ). Jej najważniejszą częścią są okólniki Zarządu Miasta, podpisane przez dyrektora Macieja Łacha, postaci według Jochelsona immanentnie skłóconej z prezydentem Drobnerem, a ich animozje ciągnęły się z Krakowa². Co ciekawe to dopiero ja musiałem dostarczyć kopie tych dokumentów do Urzędu Miasta.

Jochelson był postacią nieprzeciętną, w 1933 roku ukończył prawo na UJ i od tej pory był związany z zawodem adwokata, po wojnie w ekipie Drobnera polonizował nazewnictwo we Wrocławiu, w latach 1950–1951 bezpodstawnie represjonowany przez UB, od 1956 roku przez prawie trzydzieści lat przewodniczył Komisji Nazewnictwa Ulic przy Towarzystwie Miłośników Wrocławia, której członkiem był do śmierci³.

¹ A. Jochelson, *Kronika. Semipalatynsk – Wrocław*, Wrocław 1997.

² *Ibidem*, s. 206–207. Może miało to korzenie polityczne, Drobner był z PPS, Łach z SP, zob. s. 197.

³ A. Jochelson, *Śledztwo: Wrocław 1950*, „Palestra” 37, 1993, nr 3–4 (423–424), s. 46–51.

Nigdy nie zapytałem Jochelsona, dlaczego w grupie pionierów zajął się polonizacją nazewnictwa miejscowego. W TAJ znajduje się bezcenny poźółkły manuskrypt, który — jak twierdził — pisał letnimi nocami, nie mogąc spać, słysząc wrzaski gwałconych zbiorowo przez Rosjan jego niemieckich sąsiadek. Opracował w nim zmiany nazw w całym mieście. Czekają na zbadanie, czy coś z tego ZM wcielił w życie. W TAJ jest też kolorowy plan Breslau, na którym ZM polonizował nazewnictwo. Dołączono doń wykaz nazw ulic, na którym Jochelson napisał swoje propozycje, na przykład Michlingstrasse — ul. Trzech Króli, obecnie Traktatowa, od układu w Muchoborze władców Polski, Czech i Węgier.

TAJ zawiera wiele różnych dokumentów, w większości okólników ZM, o których dalej, a także uchwały MRN nadające nowe nazwy od 1946 roku po lata sześćdziesiąte. Są też różne rękopisy Jochelsona czy na przykład najstarszy przewodnik po zoo.

1. Okólnik nr 63 z 1 września 1945 roku⁴

Jest pierwszym zmieniającym 24 nazwy oraz legalizującym siedem zmian bez podstawy prawnej: Mathiasstr. — Generalissimusa J. Stalina (dziś Jedności Narodowej), Tiergartenstr. — Marii Curie-Skłodowskiej, połączenie Schweidnitzer i Neue Schweidnitzer Str. w Świdnicką, Adolf-Hitler-Str. — A. Mickiewicza, Strasse der SA — Powstańców Śl., Tauentzienstr. — T. Kościuszki, połączenie Friedrich-Wilhelm-Str. i Frankfurter Str. w Legnicką oraz Bismarckstr. — Bolesława Chrobrego.

Pozostałe nazwy podzielę na dwie grupy — pierwszą obejmującą tłumaczenia, przywrócenie dawnej nazwy oraz nazwy związane z danym miejscem, natomiast druga grupa zawiera nazwy bez powiązań.

Do pierwszej zaliczam: Kupferschmiedestr. — Kotlarska, Adalbertstr. — św. Wojciecha (obecnie Wyszyńskiego⁵), Ohlauer Str. — Oławska, Blücher Platz — pl. Solny, Breite Str. — Szeroka (obecnie Purkyniego), Graupenstr. — Krupnicza (według Jochelsona nazwie tej oponował Drobner, mówiąc: „jeszcze jedna Krupnicza!”, wynikało to z faktu, że on jako literat był wyśmiewany przez pisarzy, a krakowski oddział ZLP był tam przy Krupniczej), Klosterstr. — Klasztorna (obecnie Traugutta), Nikolaistr. — św. Mikołaja, Gartenstr. — Ogrodowa (obecnie Piłsudskiego), Nikolai-, Schweidnitzer, Ohlauer Stadtgraben — Podwałe Mikołajskie, Świdnickie i Oławskie (obecnie jedno Podwałe), Altbüsserstr. — błędnie Pokutnicza (obecnie Łaciarska), Annengasse — św. Anny, Antonienstr. — św. Antoniego, Burgstr. — Uniwersytecka (obecnie Grodzka), Ursulinenstr.

⁴ Poźółkły maszynopis, litery czytelne.

⁵ Podano pierwszą i ostatnią nazwę.

— Urszulanek (obecnie Uniwersytecka), Oderstr. — Odrzańska, Mühlgasse — Młyńska (obecnie Staromłyńska).

Druga grupa: Rosenthaler Str. — Pomorska, Rossmarkt — K. Szajnochy, Weissenburger Platz — pl. Słowiański, Horst-Wessel-Str. — Z. Wróblewskiego, Werderstr. — gen. Witolda (obecnie ks. Witolda) i Wilhelmshafener Str. — K. Olzewskiego.

Ten okólnik jest charakterystyczny, wydany ledwie cztery miesiące po wojnie, gdy „niemiec” pisano z małej litery, aż 18 na 24 nowe nazwy to kontynuacje dotychczasowego stanu.

2. Okólnik nr 60 z 21 września 1945 roku⁶

Przemianowywał kolejne 19 nazw, z czego z grupy pierwszej: Agnes-Sorma-Str. — H. Modrzejewskiej (przypomnijmy: Agnes Sorma to Agnieszka Marta Zaremba, aktorka, ur. na Szczepinie, zm. w USA), Sandstr. — Piotra Własta (obecnie Piaskowa), Neue Sandstr. — św. Jadwigi, Gneisenaustr. — J. Bema, Blücherstr. — ks. J. Poniatowskiego, Heiligegeiststr. — Ducha Świętego, Domstr. — Katedralna, Dorotheenstr. — św. Doroty, Groschengasse — Mennicza, Hummeri — Słodowa (obecnie Kazimierza Wielkiego), Memelstr. (do 1939 roku Piastenstr.) — Piastowska, Scheitniger Str. — Szczytnicka.

Druga grupa: Junkernstr. — Ofiar Oświęcimskich, Wallstr. — Pawła Włodkowica, Eichbornstr. — Druckiego-Lubeckiego, Zwingerplatz — pl. Teatralny, Zwingerstr. — Teatralna, Robert-Koch-Str. — T. Chałubińskiego, Schlossplatz — pl. Wolności (według Jochelsona to pierwsza zmieniona nazwa osobiście w maju przez Drobnera podczas Wiecu Zwycięstwa).

Jak widać, nadal przeważała kontynuacja, na przykład dowódcę niemieckiego zastąpił polski.

3. Okólnik nr 76 z 19 października 1945 roku⁷

Okólnik ten oprócz nowo zmienionych przypominał dotychczasowe zmiany ulic i placów, a także po raz pierwszy mostów.

Pierwsza grupa: Carlowitzstr. — Karłowicka (obecnie P. Czajkowskiego), Fabrikstr. — Fabryczna (obecnie T. Parnickiego), Kanonenweg — Artyleryjska, Obernigker Str. — Obornicka, Oswitzer Str. — Osobowicka, Schiesswerderplatz

⁶ Pożółkły maszynopis, litery czytelne.

⁷ Pożółkły maszynopis, litery czytelne.

— pl. Strzelecki, Schiesswederstr. — Kurkowa, Trachenberger Str. — Żmigrodzka, Wolfswinkeler Str. — Wilcza, Weidenstr. — Wierzbowa, Weidebrücker Str. (wcześniej Pohlanowitzer Str.) — Polanowicka (obecnie H.M. Kamińskiego).

Druga grupa: An der Aue — F. Karpińskiego, Paul-Barsch-Weg — A. Oppmana, An den Brunnen — A. Asnyka, An den Baumschulen — W. Potockiego, Bechtelstr. — T. Lenartowicza, Corsoalee — al. J. Kasprowicza, Karl-Hauptmann-Weg — L. Nabelaka, Constantin-Schnier-Str. — S. Przybyszewskiego, Drabiziusplatz — pl. G. Daniłowskiego, Richard-Dehmel-Weg — K. Tetmajera, Eichendorffplan — pl. A. Malczewskiego (obecnie skwer Obrońców Helu), Dietrich-Eckart-Str. — W. Berenta, Am Erlenbusche — T. Micińskiego, Fedor-Sommer-Weg — I. Krasickiego, Gerhart-Hauptmann-Weg — M. Konopnickiej, Guidostr. — ks. N. Bonczyka, Hobrechtufer — wyb. L. Pasteura, Hermann-Stehr-Weg — W. Syrokomli, An der Hindenburgbrücke — Galla Anonima, Heinzelweg — B. Zaleskiego, Hermann-Löns-Weg — A. Dygasińskiego, Hans-Schemm-Str. — Z. Miriama-Przesmyckiego, Heinrich-von-Korn-Str. — M. Kromera (w terenie „aleja”), Hundsfelder Str. — Bolesława Krzywoustego, Johannes-Reinelt-Weg — M. Romanowskiego, Industriestr. — Wincentego Kadłubka (obecnie Macieja Miechowity), Jupiterweg — Serbska, Paul-Keller-Weg — K. Ujejskiego, An der Klostermauer — W. Pola, Lützowstr. — Miernicza, Liliencronweg — W. Orkana, Logauweg — L. Petrażyckiego, Neptunstr. — Jugosłowiańska, Moritz-von-Strachwitz-Weg — J. Wybickiego, Am Markte — pl. J. Żóławskiego (obecnie pl. Piłsudskiego), Am Mühlengrunde — J. Klaczki, Mittmannweg — I. Chrzanowskiego, Mühlstr. — Młynarska, Marsweg — Litewska (obecnie Morawska), Merkurweg — Czeska, Milchstr. — Bułgarska, Meineckestr. — J. Długosza, Orionweg — Łużycka, Robert-Sabel-Weg — Filomatów, Robert-Rössler-Weg — M. Mochnackiego, Saturnweg — Słowacka, Uranusweg — Obodrzycka, Walter-Flex-Str. — S.B. Lindego, Wenusweg — Lutycka, Wichelhausalee — al. T. Boya-Żeleńskiego, Queckensteg — S. Goszczyńskiego, August-Lichter-Weg — K. Brodzińskiego, trzy ostatnie nazwy dopisane ręką A. Jochelсона niebieskim piórem: Carlsstr. — Kazimierza Wielkiego, Burgfeldt — A. Cieszyńskiego, Lessingplatz — pl. J.U. Niemcewicza (obecnie pl. Powstańców Warszawy). Tak więc mamy 11 nazw z pierwszej i 55 z drugiej grupy. W prawniku duże wątpliwości budzi moc prawna tych trzech dopisek Jochelсона, a jest jeszcze sytuacja bardziej zagmatwana, bo w piśmie dyrektora biblioteki uniwersyteckiej Antoniego Knota nr 284/45 z 29 października 1945 roku do naczelnika obwodu VI mgr. Jochelсона cyt. nazwy zatwierdzone przez ZM wyraźnie z okólnika nr 76 jest niewystępująca w nim nazwa Gartenstr. — Kwiatowa (obecnie część Bałtyckiej)⁸. Pismo Knota nie ma żadnej mocy prawnej.

Mosty: Domb. — most Tumski, Adolf-Hitler-Br. (pozostaje pytanie, co wi-dzieli oficjele z ZM na moście, podając w okólniku nr 76 starą nazwę Fürstenbr.,

⁸ Pożółkły maszynopis, litery czytelne.

można wierzyć Kazimierzowi Orzechowskiemu, że widział złoty napis A-H-Br.) — most Szytnicki, Gneisenaubr. — most Młyński, Gröschelbr. — most Osobowicki, Hindenburgbr. — most Katowicki (obecnie Warszawski), Kaiserbr. — most Grunwaldzki, Königsbr. — most Lignicki (obecnie W. Sikorskiego), Lessingbr. — most Staromiejski (obecnie Pokoju), Mauritiusbr. — most Oławski, Passbr. — most Zwierzyniecki, Rosenthaler Br. — most Trzebnicki, Sandbr. — most Piaskowy, Universitätsbr. — most Uniwersytecki, Werderbr. — most Pomorski i Wilhelmsbr. — most Mieszczański.

4. Uchwała ZM z 15 listopada 1945 roku

Okólnik się nie zachował, istnieje w TAJ tylko rękopiśmienny odpis Jochel-sona, są to nazwy głównie z północno-wschodniej części miasta⁹.

Grupa pierwsza: Alter Schulweg — Droga Szkolna (obecnie Urbańskiego), Am Dorffrieden — Cmentarna (obecnie Kosiby), Am Sportfelde — al. Olimpijska (obecnie al. Paderewskiego), Am Zoologischen Garten — Zwierzyniecka (obecnie bez nazwy), Grüneicher Weg — al. Dębowa (obecnie al. Dąbska), Kreuzstr. — Świętokrzyska, Parkstr. — Parkowa, Zur Grünen Eiche — Zielonego Dębu.

Grupa druga: Neue Graupenstr. — Sądowa, Albrechtstr. — Wita Stwosza, Aegirweg — A. Świętochowskiego, Am Fichtenhaine — H. Siemiradzkiego, Am Ohlau Ufer — al. J. Słowackiego (obecnie al. i wyb.), Am Schwarzwasser — T. Czackiego, Amselweg — Belwederczyków, An den Kasernen — Władysława Jagiełły, Aschenbrödelweg — J. Stanisławskiego, Asgardweg — O. Kolberga, Bachstr. — Z. Noskowskiego, Baldurweg — M. Handelsmana, Barthelner Str. — M. Bacciarellego, Basteigasse — Polska (dziś zlikwidowana), Bechsteinweg — O. Boznańskiej, Beethovenstr. — M. Karłowicza, Birkenwäldchen — K. Bartla, Birkhuhnweg — ks. F. Jezierskiego, Bischofswalder Str. — J. Chełmońskiego, Briskestr. — S. Dicksteina, Däumlingweg — W. Gersona, Dahnstr. — S. Moniuszki, Damaschkestr. — Monte Cassino, Donarweg — L. Krzywickiego, Dörnrosschenweg — L. Wyczółkowskiego, Drosselbartweg — J. Pankiewicz, Drosselweg — B. Głowackiego, Elfenweg — Promień, Elsterweg — C. Godebskiego, Emil-Bohn-Str. — J. Brandta, Engelhardtstr. — A. Wiwulskiego, Erdaweg — A. Cieszkowskiego, Erlikönigweg — S. Noakowskiego, Falkenweg — P. Wysockiego, Fasanenweg — J. Szanieckiego, Feenweg — A. Orłowskiego, Feldstr. — Z. Krasińskiego, Frau-Holle-Weg — R. Mielczarskiego, Freyaweg — Jana Głogowczyka, Friedensburgstr. — Mieszka I, Fröschkönigweg — B. Jackowskiego, Fürstenstr. (od mostu Szytnickiego do końca) — B. Limanowskiego (obecnie al. Różyckiego), Gnomenweg — P. Michałowskiego, Goldammerweg

⁹ Pożółkły rękopis, litery czytelne.

— J. Sowińskiego, Gretelweg — E. Abramowskiego, Grimmstr. — Spółdzielcza, Habichtsweg — S. Konarskiego, Gustav-Langner-Str. — A. Grottgera, Häherweg — L. Mierosłaskiego, Hänselweg — F. Stefczyka, Hansastr. — C.K. Norwida, (obecnie częściowo Suchardy), Haydnstr. — H. Wieniawskiego, Hedwigstr. — M. Reja, Heimdallweg — S. Pilata, Heinrichstr. — Henryka Brodatego, Heinzelmännchenweg — H. Rodakowskiego, Herbert-Stanetzky-Str. — J.H. Dąbrowskiego, Herzogstr. — J. Kilińskiego, Hindenburgstr. — 8 Maja, Hohenlohestr. — S. Banacha, Imirweg — J. Bandtkiego, Kiebitzweg — ks. P. Ściegiennego, Kolboldweg — S. Sempołowskiej, Kranichweg — ks. S. Brzóska, Kreuzschnabelweg — L. Waryńskiego, Kuckucksweg — R. Krajewskiego, Langhansstr. — W. Szymanowskiego (obecnie E. Wittiga), Lehmdamm — B. Prusa, Ludendorffstr. — E. Dembowskiego, Märchenweg — J. Malczewskiego, Mathiasplatz — pl. Lignicki (obecnie plac św. Macieja), Mauritiusstr. — Wołoska (obecnie Walońska), Mauritiusplatz — pl. Wołoski (obecnie pl. W. Wróblewskiego), Meisenweg — Kosynierska (obecnie Kosynierów Gdyńskich), Michaelisstr. — Nowowiejska, Midgardweg — ks. E. Szramka, Moltkestr. — Władysława Łokietka, Monhauptstr. — al. J. Matejki, Möwenweg — Partyzantów, Morgenzeile — al. F. Szopena [sic!] (obecnie część al. Różyckiego), Mozartstr. — W. Żeleńskiego (obecnie Lipińskiego), Nachtigallenweg — A. Lampego (obecnie W. Sławka), Nickelmannweg — Brata Alberta, Nixenweg — M. Gierymskiego (obecnie Braci Gierymskich), Nymphenweg — A. Gierymskiego (obecnie E. Zaka), Oberonweg — Jasna, Am Oderdeich — Zawalna, Ottostr. — Kazimierza Jagiellończyka, Paulinnenstr. — Paulińska, Peuckerstr. — Henryka Prawego (obecnie Henryka Probusa), Pirolweg — K. Libelta, Richard-Pfeiffer-Str. — I. Łukasiewicza, Rebhuhnweg — Z. Sierakowskiego, Reiherweg — M. Borelowskiego, Reuterstr. — E. Orzeszkowej, Ritterplatz — pl. bpa Nankiera, Rotkäppchenweg — A. Kotsisa, Rotkehlchenweg — A. Potebni, Schillstr. — J. Kossaka, Schlageterstr. — W. Reymonta, Schneewittchenweg — W. Ślewińskiego, Schubertstr. — J. Elsnera, Seminargasse — A.F. Modrzewskiego (obecnie część J. Styki i W. Kossaka), Senefelderstr. — J. Fałata, Sperlingsweg — F. Nullo, Starenweg — S. Okrzei, Sterntalerweg — J.P. Norblina, Stieglitzweg — M. Kasprzaka, Stiller Winkel — L. Pugeta, Tautentzienplatz — pl. T. Kościuszki, Uechtritzweg — Tramwajowa, Uferzeile — wyb. S. Wyspiańskiego, Uhuweg — L. Szenwalda (obecnie J. Becka), Undinenweg — Cicha, Vogelweide — Leśna (obecnie Kopernika), Vorwerkstr. — J. Dąbrowskiego (obecnie Komuny Paryskiej), Wagnerstr. — K. Szymanowskiego, Waldschratweg — ks. G. Piramowicza, Walhallstr. — Śniadeckich, Walkürenweg — J. Baudouin de Courtenay, Wardeinstr. — Erazma Ciołka Vitteliona, Weinstr. — S. Żeromskiego, Wilhelmsruher Str. — M. Kopernika (obecnie al. J. Kochanowskiego), Wilhelmsruher Weg — Wojciecha z Brudzewa, Wingolfweg — J. Smoleńskiego, Wotanstr. — J. Mianowskiego, Zaunkönigweg — N. Żmichowskiej, Zeisigweg — Pierwszej Dywizji, Zwergeweg — W. Wojtkiewicz, An den Linden — Czarnoleska, Zimpeler Wiese — pl. Bohaterów (obecnie skwer

Powstańców Warszawskich), Enderstr. — Henryka Pobożnego, Hohenlohestr. — S. Banacha, Copernicusstr. — al. J. Kochanowskiego (obecnie M. Kopernika), Leerbeutel Str. — I.J. Paderewskiego (obecnie F. Chopina), Rautendeleinweg — J. Korczaka, Staudenweg — B. Biegasa, Sternstr. — H. Sienkiewicza i Wächtelweg — E. Plater.

Była to — jak dotychczas — największa zmiana nazewnictwa, objęła 137 pozycji, w tym tylko osiem z grupy pierwszej.

5. Okólnik nr 94 z 20 grudnia 1945 roku¹⁰

Był to przedostatni okólnik zmieniający nazwy w 1945 roku.

Grupa pierwsza: An der Barbarakirche (do 1824 roku Czicztenplatz, czyli pl. Cyckowy, są i tacy, którzy nadal widzą kształt biustu damskiego w tym miejscu) — Wszystkich Świętych (od szpitala), An der Dorotheenkirche — Franciszkańska, An der Elisabethkirche — św. Elżbiety, An der Magdalenenkirche — św. Marii Magdaleny, An der Sandkirche — NMP, Bahnhofstr. — Dworcowa, Barbarastr. — św. Barbary, Bischofstr. — Biskupia, Bohrauer Str. — Borowska, Büttnerstr. — Rzeźnicza, Christophoriplatz — pl. św. Krzysztofa, Dominikanerplatz — pl. Dominikański, Dominikanerstr. — Dominikańska (obecnie w al. Słowackiego), Elbingstr. — Ołbińska, Elisabethstr. — Sukiennice, Engelsburg — Łazienna, Fischergasse — Rybacka, Grosse Fleischbänke — Jatki, Freiburger Str. — Świebodzka, Freiheitsgasse — Zaulek Wolski, Gabitzstr. — Gajowicka (początek ulicy to obecnie W. Stysia i ks. J. Schneidera), Georgenstr. — św. Jerzego, Gerbergasse — Garbary (najwęższa ulica na Starym Mieście, dawniej Venusberg lub Hurenberg, czyli Kurwia Górka, pracowała tu pierwsza imiennie znana polska prostytutka Krysia Pierdolonka [sic!]), Goldene Radegasse — Złote Koło (dziś nie istnieje), Göppertstr. — Kanonia, Gräbschener Str. — Grabiszyńska, Harrasgasse — Arrasowa, Herrenstr. — Kielbaśnicza, Hintermarkt — Kurzy Targ, Josephstr. — św. Józefa, Karlsplatz — pl. Żydowski (obecnie pl. Bohaterów Getta), Katharinenstr. — św. Katarzyny, Kletschkaustr. — Kleczkowska, Kleine Domstr. — św. Idziego, Kreuzburger Str. — Kluczborska, Krullstr. — Psie Budy, Martinistr. — św. Marcina, Minoritenhof — pl. Franciszkański, Mittelfeldweg — Polna (obecnie S. Jaracza), Museumplatz — pl. Muzealny, Museumstr. — Muzealna, Nikolaiplatz — pl. św. Mikołaja, Reussen Ohle — zaułek Ruski (dziś nie istnieje), Schloss Ohle — zaułek Zamkowy (dziś nie istnieje), Schlossstr. — Zamkowa (obecnie E. Geperta), Siebenrade Ohle — zaułek Siedmiu Kół (dziś nie istnieje), Trebnitzer Platz — pl. Trzebnicki (obecnie pl. Powstańców Wielkopolskich), Trebnitzer Str. — Trzebnicka, Reuschestr. — Ruska, Universitätsplatz — pl. Uniwersytecki.

¹⁰ Pożółtkły maszynopis, litery czytelne.

Grupa druga: Adlerstr. — Namysłowska, Admiral-von-Hipper-Str. — A. Strzeleckiego (obecnie Ojca Beyzyna), Agnesstr. — M. Bałuckiego, Alexanderstr. — Sandomierska (dziś nie istnieje), Alsenstr. — S. Czarnieckiego (obecnie w części także Salezjańska), Altbüsser Ohle — zaułek Pokutniczy (dziś nie istnieje), Auenstr. — O. Bujwida (obecnie w części J. Mikulicza-Radeckiego), Ballhofgasse — Podwórcowa, Bartschstr. — Barycka, Bergmannstr. — Z. Dębickiego, Benderplatz — pl. S. Staszica, Elferplatz — pl. Braniborski (obecnie pl. Orłąt Lwowskich), Berliner Str. — Braniborska, Brigittenthal — Ł. Górnickiego, Brockauer Str. — S. Świstackiego, Brüderstr. — K. Pułaskiego, Claassenstr. — Gwarna, Dickhutstr. — A. Kochańskiego (obecnie Nauczycielska), Drabiziusstr. — L. Siemieńskiego, Einhornstr. — Drewniana (dziś nie istnieje), Elsasser Str. — Zaolziańska, Emdenstr. — bł. Wojciecha Męcińskiego, Ernststr. — T. Rejtana, Fährgasse — J. Żiżki, Falklandstr. — K. Arciszewskiego (obecnie Ogródowa), Flurstr. — S. Małachowskiego, Försterstr. — kard. Ledóchowskiego, Fontaneplatz — pl. Konstytucji 3 Maja, Forckenbeckstr. — A. Hercena, Fürstenstr. (częściowo) — Grunwaldzka, Freiturmstr. — Wspólna (obecnie Sowia), Kaiser-Friedrich-Str. — M. Rapackiego, Garvestr. — Kujawska (obecnie nie istnieje), Gellhornstr. — M. Strubicza (obecnie nie istnieje), Germanenstr. — z tą ulicą jest zamieszanie, to ul. Kuztelana, ale ani Edmunda, ani Stanisława, lecz Józefa, Gertrudenstr. — Benedykta Poznańczyka (obecnie Benedykta Polaka), Graben — zaułek Niski (dziś nie istnieje), Grenzhausgasse — Grabarska, Graf-Spee-Str. — I. Domeyki, Grosse Dreilindegasse — Ptasia, Herbert-Welkisch-Str. — Mazowiecka, Hermannstr. — E. Zegadłowicza, Hirschstr. — M. Sępa-Szarzyńskiego, Selenkestr. — Płowiecka (albo w M. Reja, albo dalej boisko liceum), Kätzel Ohle — błędnie zaułek Koci (dziś nie istnieje), Kleine Dreilindegasse — Srocza, Kohlenstr. — S. Dubois, Krieterstr. — ks. P. Wawrzyniaka, Kürassierstr. — Benedykta Polaka (obecnie al. Hallera), Langemarckstr. — Pionierska, Laurentiusstr. — Piwna, Leedeborn Trift — Odkrywców, Lessingstr. — Dobrzyńska, Leibnizstr. — F. Skarbka (obecnie J. Tuwima), Liebigstr. — wyb. J. Conrada Korzeniowskiego, Linnestr. — A. Struga, Marienstr. — W. Nehringa, Neue Antonienstr. — Spokojna (obecnie A. Zelwerowicza), Neue Taschenstr. — ks. H. Kołłątaja, Oelsnerstr. — błędnie Oleśnicka, Paulstr. — Michała Wrocławczyka, Reichstr. — Szpitalna, Scheerstr. — M. Beniowskiego, Siebenhufener Str. — Tęczowa, Schlossparkstr. — W. Korfantego, Siebenmorgenweg — Skarbowców, Skagerakstr. — Podróżnicza, Tannenbergr. — Żeglarska, Tirpitzstr. — Jana z Kolna (obecnie H. Arctowskiego), Weddigenstr. — W. Szolc-Rogozińskiego, Weissenburger Str. — Słowiańska, Weisse Ohle — K. Janickiego,

Tym razem zmieniono kolejne 125 nazw, w tym aż 50 z grupy pierwszej, bo chodziło o Stare Miasto.

6. Okólnik nr 97 z 31 grudnia 1945 roku¹¹

W ostatnim dniu roku ukazał się kolejny okólnik z dalszymi zmianami nazewnictwa.

Grupa pierwsza: Allensteiner Str. — Olsztyńska, Am Grossen Wehr — Strażnicza, Am Weidendamme — Na Grobli, An den Mühlen — Dolne Młyny (obecnie Grodzka), An den Teichäckern — Sucha, An der Kreuzkirche — pl. Kościelny, An der Wilhelmsbrücke — Mieszcząńska, Anger — Łąkowa, Angerburger Str. — Węgoborska (poprawnie Węgorzewo), Kreuzherrenweg — Bożego Ciała, Annabergstr. — Kowalska (wcześniej Cawallenstr.), Bernstädter Str. — Bierutowska, Beuthener Str. — Bytomska, Bolkenhainer Str. — Bolkowska, Brieger Str. — Brzeska, Bromberger Str. — Bydgoska, Bunzlauer Str. — Bolesławiecka, Deutsch-Lissaer-Str. — Leśnicka (obecnie Kosmonautów), Dirschauer Str. — Tczewska, Dyhrenfurther Str. — Dolnobrzeska, Festenberger Str. — Twardogórska, Frankensteiner Str. — Ząbkowicka, Glatzer Str. — Kłodzka (dziś nie istnieje), Gleiwitzer Str. — Gliwicka, Glockschützer Str. — Głogczycka (obecnie Kłokoczycka), Glogauer Str. — Głogowska, Gnesener Str. — Gnieźnieńska, Goldberger Str. — Złotoryjska, Gottesberger Str. — Bożogrodzka (obecnie Boguszowska), Graudenzer Str. — Grudziądzka, Grottkauer Str. — Grodkowska (dziś nie istnieje), Grünberger Str. — Zielonogórska, Guhrauer Str. — Górska (obecnie w Słubickiej), Hartliebstr. — Patenicka (obecnie Partynicka), Haynauer Str. — Chojnowska, Heinrichauer Str. — Henrykowska, Herrnprotscher Str. — Brodzka (poprawnie Pracze Odrzańskie), Hirschberger Str. — Jeleniogórska, Jägerstr. — Myśliwska, Kamenzer Str. — Kamieniecka, Kattowitzer Str. — Katowicka, Kempener Str. — Kępińska, Ketzerberg — Górka Kacerska (dziś nie istnieje), Kirchstr. — Bernardyńska, Kobelnicker Str. — Kobylnicka, Königshütter Str. — Chorzowska, Königsstr. — Stanisława Leszczyńskiego, Korsenzer Str. — Korzeńska, Kudowaer Str. — Chudobska (obecnie Kudowska), Kulmer Str. — Chełmińska, Landecker Str. — Łądecka, Langeholzgasse — Krowia (dawno Kuhgasse), Langenbielauer Str. — Bielawska, Laubaner Str. — Lubańska (obecnie Głośna), Lehmgrubenstr. — Gliniana, Leuthenstr. — Litomska (poprawnie Lutynia), Lilienthaler Str. — Poświęcka, Löwenberger Str. — Lwowska (obecnie Lwówecka), Lübenner Str. — Lubińska, Mäntlergasse — Krawiecka, Magazinstr. — Składowa, Maltscher Str. — Małoszyńska (poprawnie Malczyce), Malergasse — Malarska, Marstallgasse — Miotłana (dziś nie istnieje), Masselwitzstr. — Maślicka, Messergasse — Nożownicza, Militscher Str. — Milicka, Morgenaustr. — Rakowiecka, Münsterberger Str. — Ziębicka, Mulitzestr. — błędnie Mulicka (nazwa ta nic nie oznacza, Gottfried Mulitze [sic!]), Nadlergasse — Igielna, Neidenburger Str. — Niborska (popr. Nidzica), Neisser Str. — Nyska, Neue Gasse

¹¹ Pożółkły maszynopis, litery czytelne.

— Nowa, Neuweltgasse — Nowy Świat, Neukirchstr. — Surnicka (obecnie Żernicka), Neumarkt — pl. Nowy Targ, Neumarktstr. — Średzka, Neusalzer Str. — Nowosolska, Nipperner Str. — Niepierzynska (poprawnie Mrozów), Ohlwiesener Str. — Ciężynska (obecnie Księżka), Nimptscher Str. — Niemczańska, Oppelner Str. — Opolska, Operauer Str. — Oporowska, Ortelsburger Str. — Szczycieńska, Patschkauer Str. — Paczkowska, Pilsnitzer Str. — Pilczycka, Pirschamer Str. — Bierdzkańska, Pöpelwitzstr. — Popowicka, Plesser Str. — Pszczyńska, Poststr. — bł. Czesława, Predigergasse — Kaznodziejska, Primkenauer Str. — Przemkowska, Ranserner Str. — Rędzińska, Ratiborer Str. — Raciborska, Rawitscher Str. — Rawicka, Reichenbacher Str. — Rychbaska (obecnie Dzierżoniowska), Reichtaler Str. — Rychtalska, Reinerzer Str. — Dusznicka, Ring — Rynek, Rybnicker Str. — Rybnicka, Qualkauer Str. — Chwałkowska, Sacrauer Str. — Zakrzowska, Saganer Str. — Żagańska, Schleussengasse — Wodna, Schmiedebrücke — Kuźnicza, Schmolzer Str. — Smolecka, Schreiberhauer Str. — Porębska, Schrottgasse — Śrutowa, Schuhbrücke — Szewska, Seitengasse — Ustronie, Soldauer Str. — Działdowska, Sonnenplatz — pl. Słoneczny (obecnie pl. Legionów), Sonnenstr. — Słoneczna (obecnie I. Pawłowa), Sprottauer str. — Szprotawska, Stabelwitzer Str. — Stabłowicka, Stargarder Str. — Stargardzka, Stettiner Str. — Szczecińska, Stockgasse — Więzienna, Strassburger Str. — Brodnicka, Strehleiner Str. — Strzelińska (obecnie Bardzka), Sulauer Str. — Sulejowska (poprawnie Sułów), Swinemünder Str. — Świnoujska, Tannengasse — Jodłowa, Tarnowitzer Str. — Tarnogórska, Teichstr. — Stawowa, Thorner Str. — Toruńska, Trinitatisstr. — Trójcy św., Uferstr. — Nadbrzeżna (obecnie F. Joliot-Curie i Matki Teresy z Kalkuty), Usedomer Str. — Uzamska, Vinzenzstr. — św. Wincentego, Waldenburger Str. — Wałbrzyska (obecnie Przyjaźni), Wallfischgasse — Rybia (obecnie J. Kaczmarskiego), Wansener Str. — Wiązowska (obecnie K. Skibińskiego), Warmbrunner Str. — Cieplicka, Weintraubengasse — zaułek Winogronowy (już nie istnieje), Weissgerberstr. — Białoskórnicza, Wildschützer Str. — Wilczycka, Wilxener Str. — Wilczyńska (obecnie Główna), Wolliner Str. — Wołyńska (obecnie poprawnie Wolińska), Ziegelgasse — Garncarska, Ziegengasse — św. Wita (dawno Veitsgasse), Zobtenstr. — Sobótkowska (dziś nie istnieje).

Druga grupa: Am Oderkronwerk — Gdyńska (obecnie Pomorska), Am Wäldchen — Kaszubska, Borsigstr. — M. Smoluchowskiego, Clausewitzstr. — J. Hauke-Bosaka, Friedewalder Str. — al. A. Brücknera, Gustav-Müller-Str. — W. Witosa (obecnie L. Rydygiera), Höfchenstr. — T. Zielińskiego, Humboldtstr. — W. Rościfńskiego, Kaiserin-Augusta-Platz — pl. Polski, Lorenzgasse — W. Sikorskiego, Löschstr. (w okólniku błędnie Lützowstr.) — I. Prądzyńskiego, Märkischestr. — Robotnicza, Maxstr. — K. Marcinkowskiego, Münzstr. — ks. W. Kraińskiego, Novastr. — ks. Liskego, Palmstr. — K. Kniaziewiczza, Paradiesstr. — S. Worcella, Rosenstr. — J.U. Niemcewiczza, Salzstr. — W. Cybulskiego, Schützenstr. — Łowiecka, Siehdichfür — Widok, Taschenstr. — ks. P. Skargi, Wassergasse

— Zyndrama z Maszkowic, Wilhelmsufer — wyb. Zawiszy Czarnego (obecnie pl. M. Borna), Zimmerstr. — J. Lelewela.

Tym razem przeważała kontynuacja, na 174¹² nazwy 149 było z grupy pierwszej, a tylko 25 z drugiej.

Podsumowanie

Do dziś nie wiadomo, ile nazw ulic pochodzi od Jochelsona. Na pewno nazwy na Karłowicach, narzekał przy tym, że ówczasie krótkiej ulicy nadał patronat podrzędnego poety Ludwika Nabelaka, a współcześnie po przedłużeniu to ważna ulica. Sam Jochelson do śmierci był zaangażowany w nazewnictwo jako wieloletni przewodniczący Komisji Nazewnictwa Ulic przy Towarzystwie Miłośników Wrocławia.

W 1945 roku zmieniono 552 nazwy, z czego mniej niż połowa (248) to kontynuacje, do których zaliczam cztery przypadki: tłumaczenia, przywrócenia dawnych nazw, wprowadzenie nazw, związanych z położeniem ulicy czy zamianą niemieckiego dowódcy na polskiego z tej samej epoki.

Objęcie władzy w mieście przez PPS zlewicowało nazewnictwo, wróciły dawne klimaty SPD i republiki weimarskiej: most Wolności (Cesarski) przemienił się w plac Wolności (Zamkowy)¹³. W 1945 roku zmieniano głównie tam, gdzie było mało zniszczeń — na północy i wschodzie. Ptaszki na Sępolnie zastąpili bohaterowie powstań narodowych, na Biskupinie postaci z baśni malarze, na Zaczyszu postaci z mitologii germańskiej uczeni. Na Zalesiu była kompromitacja, polscy muzycy weszli po niemieckich, z takim kuriozum: Bacha zastąpił Noskowski. Lepiej już wyszła zamiana Wagnera na Szymanowskiego. Na Starym Mieście było dobrze, oprócz historii z Ofiarami Oświęcimskimi, do dziś ciemne siły bronią się przed Pańską, podobnie Koński Targ walczy z Szajnochą. Jochelsonowi dobrze wyszedł „rewizjonizm”: za Alzację wstawił Zaolzie, na Psim Polu za to przetłumaczył nazwisko patrona ulicy i wyszła mu Mulicka, która nic nie oznacza. Cofając się do najstarszych nazw, na szczęście nie wskrzesił Kurwiej Górki i placu Cyckowego... Kosmos na Różance zastąpił krajami słowiańskimi, jednak uratował Starówkę i nazwy od miejscowości.

¹² Pominięto jedną pomyłkę i jedną powtórzną zmianę.

¹³ T. Kruszewski, *Zmiany nazw ulic we Wrocławiu w latach Trzeciej Rzeszy*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 19, 1996.

Bibliografia

Materiały źródłowe z kolekcji Andrzeja Jochelsona

Jochelson A., *Kronika. Semipalatyńsk – Wrocław*, Wrocław 1997.

Jochelson A., *Śledztwo: Wrocław 1950*, „Palestra” 37, 1993, nr 3–4 (423–424).

Kruszewski T., *Zmiany nazw ulic we Wrocławiu w latach Trzeciej Rzeszy*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 19, 1996.

Polonization of the Names of Streets, Squares and Bridges in Wrocław: Stage I, 1945. Source Analysis

Summary

Over the centuries, Wrocław (Breslau) had become a German city, alien to the Poles. In 1945, the Polonization of names was one of the most important undertakings. The changes were applied slowly (perhaps more names could have been translated), but demons of war dictated that Germanness should be erased. The research describes preserved legal acts from 1945, concerning the process of changing the names of German streets, squares and bridges in Wrocław. The study focuses on the figure of the lawyer Andrzej Jochelson. I have never asked Jochelson (the initiator of streets' naming alteration) why, as a pioneer, he decided to focus on the Polonization of local naming. Jochelson was involved in this process until his death as a long-term head of the Committee of Street Naming of the Society of Wrocław Enthusiasts.

In 1945, 552 names were changed, of which less than half (248) were continuations, in which category I include four types: translations, re-establishing of old names, introducing new names connected with the location of the street, and changing names of commanders from German to Polish ones.

Keywords: Wrocław (Breslau), 1945, Polonization, names, streets, squares, bridges.

Polonisierung der Straßen-, Plätze- und Brückennamen in Wrocław. Erste Etappe. Das Jahr 1945. Quellenanalyse

Zusammenfassung

Wrocław (Breslau) ist über hunderte von Jahren zu einer deutschen, für die Polen fremden Stadt geworden. Eine der brennenden Aufgaben war die Polonisierung der Nomenklatur. Die Änderungen führte man langsam ein, es war zwar möglich, mehrere Namen zu übersetzen, aber die Dämonen des Krieges drangen auf die Beseitigung des Deutschen. In der Arbeit wurden die erhaltenen Rechtsakte aus dem Jahr 1945 über die Änderung der deutschen Namen von Straßen, Plätzen und Brücken in Wrocław besprochen. Sie fokussiert auf die Gestalt des Juristen Andrzej Jochelson. In

der Sammlung von Unterlagen, die Andrzej Jochelson hinterlassen hat, befindet sich ein kostbares Manuskript. In dem Manuskript sind Änderungen der Namen in der ganzen Stadt bearbeitet worden. Zu untersuchen bleibt, inwiefern die Vorschläge umgesetzt. Jochelson selbst, als jahrelanger Vorsitzender der Kommission der Straßennamen bei der Gesellschaft der Freunde der Stadt Wrocław [Towarzystwo Miłośników Wrocławia] beteiligte sich bis zum Tode an den Arbeiten betreffend Namen.

Im Jahre 1945 wurden 552 Namen geändert, weniger als Hälfte davon (248) stellen Fortsetzungen dar, die zu vier Umbenennungstypen gehören: Übersetzungen, Wiedereinsetzung alter Namen, Einführung von Namen, die mit der Lokalisierung der Straßen verbunden sind und Ersetzen einer deutschen Führungsperson durch eine polnische derselben Epoche.

Während der Regierungszeit der PPS (Polnische Sozialistische Partei) in der Stadt bevorzugte man die linksorientierten, dem Klima der SPD und der Weimarer Republik entsprechenden Namen. Die Nachkriegsnamensänderungen betrafen insbesondere die nördlichen und östlichen, wenig zerstörten Stadtteile. Hierzu führt der Verfasser zahlreiche Beispiele mit entsprechender Beurteilung dieser an.

Schlüsselwörter: Wrocław, 1945, Polonisierung, Namen, Straßen, Plätze, Brücken.